

rowski porwali legitymacje i publicznie potępił działalność PSL.¹⁸ Wielu członków wystąpiło ze Stronnictwa zgłaszając swój akces do SL lub PPR, np. w Zawidzu, pow. sierpecki, opuściło Stronnictwo 37 osób, deklarując chęć wstąpienia do PPR. Masowe porzucanie szeregów PSL miało miejsce we wszystkich powiatach wchodzących w skład obecnego województwa płockiego. Można stwierdzić, iż w trakcie kampanii politycznej związanej z wyborami do Sejmu Ustawodawczego nastąpił pełen rozkład organizacyjny PSL. Uległy rozwiązaniu zarządy powiatowe w Gostyninie, Kutnie i Łęczycy oraz koła i zarządy gminne.

Wybory do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r. przyniosły całkowity sukces partii bloku demokratycznego i klęskę PSL, które po wyborach przestało liczyć się w geografii politycznej kraju. W Stronnictwie wystąpiły procesy demokratyzacyjne, zbliżające je programowo do Stronnictwa Ludowego. Proces ten w efekcie doprowadził do Kongresu Zjednoczeniowego, który trwał od 27 do 29 listopada 1946 r. Kongres położył kres rozbiuciu ruchu ludowego w Polsce Ludowej. Powstałe Stronnictwo Ludowe oparło swój program ideowo-polityczny na założeniach wypracowanych przez radykalny nurt ruchu ludowego.

PRZYPISY

- ¹ K. Dobrosielski, *Początki władzy ludowej i walka o jej utrwalenie w województwie warszawskim w latach 1944—1947*, Warszawa 1980, s. 108—109; także, *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Warszawa 1975, s. 419.
- ² Z. Hemmerling, *Ruch ludowy w województwie warszawskim w Polsce Ludowej*, [w:] *Ruch ludowy na Mazowszu [...]*, op. cit. s. 242; także K. Dobrosielski, *Początki władzy ludowej [...]*, op. cit., s. 109.
- ³ Ustalenia własne autora.
- ⁴ Ustalenia własne autora.
- ⁵ Ustalenia własne autora.
- ⁶ K. Dobrosielski, *Początki władzy ludowej [...]*, op. cit., s. 82.
- ⁷ Z. Hemmerling, *Ruch ludowy [...]*, op. cit., s. 242.
- ⁸ Ustalenia własne autora.
- ⁹ Por. R. Halaba, *Stronnictwo Ludowe 1944—1946. Niektóre problemy rozwoju organizacyjnego i działalności politycznej*, Warszawa 1966, s. 90.
- ¹⁰ PPR — VIII 1944—XII 1945 (rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego), Warszawa 1959, s. 140—142.
- ¹¹ Cyt. za: P. Stefański, *Stronnictwo Demokratyczne — Polska Partia Robotnicza w roku 1946*, [w:] *«Zeszyty historyczno-polityczne Stronnictwa Demokratycznego»* z. 1, 1965, s. 45.
- ¹² *Sprawozdanie organizacyjne ZW SL w Warszawie za październik 1945*, [w:] *Teczka 6 a*, Archiwum WK ZSL w Warszawie.
- ¹³ *Sprawozdanie organizacyjne ZW PSL 1947—1949*, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (dalej AZ HRL), sygn. I/6.
- ¹⁴ *Tamże*.
- ¹⁵ Ustalenia własne autora.
- ¹⁶ *Ruch ludowy na Mazowszu [...]*, op. cit., s. 419.
- ¹⁷ Z. Hemmerling, *Ruch Ludowy [...]*, op. cit., s. 275.
- ¹⁸ *Tamże*, s. 279.

KAJETAN DOBROSIELSKI

Ruch ludowy w województwie płockim w latach 1949—1975

Kongres zjednoczeniowy, obradujący w Warszawie od 27 do 29 listopada 1949 roku, zapoczątkował nowy okres w dziejach polskiego ruchu ludowego. Połączenie dwóch organizacji politycznych działających na gruncie wiejskim ułatwiło włączenie mas chłopskich do realizacji zadań i przemian społeczno-gospodarczych na wsi. Miało też istotny wpływ na rozpoczętą wcześniej przebudowę ustroju rolnego.

Jednoczenie kół Stronnictwa Ludowego i Polskiego Stronnictwa Ludowego w terenie było procesem dość trudnym i przedłużającym się. Łączyło się nierozzerwalnie z polaryzacją poglądów i weryfikacją dotychczasowych członków. W praktyce realizowanie przyjętego założenia, że w miarę postępów budownictwa socjalizmu nieuchronnie zaostrzać się będzie walka klasowa, prowadziło w konsekwencji do

wyeliminowania z czynnego życia politycznego wielu znanych działaczy chłopskich. Główną przyczyną, o której często pisano w centralnych i terenowych dokumentach władz Stronnictwa, była troska o oczyszczenie szeregów z ludzi obcych ideologicznie i klasowo. Legło to niewątpliwie u podstaw częstych zmian personalnych, dokonywanych w Powiatowych Komitetach Wykonawczych Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, władzach gminnych, gromadzkich (po reformie administracyjnej w 1954 roku) i wiejskich.

Słuszne założenia ideologiczne w praktyce były niejednokrotnie wypaczone. Rodziło to nieskrywaną nieufność i wyraźne odsuwanie się od czynnej pracy w Stronnictwie licznych dotychczasowych aktywistów odmawiających legitymacji zjednoczonego ruchu chłopskiego. Wielu wykluczono z szeregów, stawiając nie zawsze przekonujące zarzuty wrogiej działalności oraz kułackiego pochodzenia.¹

Samo zjednoczenie ruchu ludowego w masach chłopskich spotkało się z pełnym zrozumieniem i aprobatą. W przyjętej rezolucji na zwołanym 2 kwietnia 1950 roku Zjeździe Powiatowym w Sierpcu, pisano: „Uczestnicy Statutowego Powiatowego Zjazdu ZSL w Sierpcu wyrażają wielką radość z powodu zjednoczenia ruchu ludowego w jedno Zjednoczone Stronnictwo Ludowe. Wyraźny program ideowo-polityczny ułatwia masom chłopskim wspólnie twórcze uczestniczenie z bratnią klasą robotniczą w dziele budowy ustroju socjalistycznego, ustroju sprawiedliwości społecznej.”² Podobne rezolucje, w których wyrażano zadowolenie z faktu kończącego rozbić chłopskiej organizacji politycznej, podejmowano i w innych powiatach województwa płockiego. Na zjeździe gminnym w Białej, powiat płocki, w rezolucji wysłanej na adres prezesa NKW ZSL, pisano: „My — delegaci kół gromadzkich ZSL zgromadzeni na statutowym zjeździe gminnym w Białej w dniu 6 III 1950 r. przesyłamy Ci Obywatelu Prezesie serdeczne pozdrowienia i gorące zapewnienia, że nie ustaniemy w pracy organizacyjnej pod sztandarami ZSL. Dołożymy wszelkich starań, aby oczyścić nasze szeregi z elementów szkodliwych i zdwoimy wysiłki, by zwerbować wszystkich wartościowych chłopów bezpartyjnych i średniorolnych do pracy w naszym Stronnictwie [...]”³ Rezolucję w podobnym duchu przyjęli uczestnicy dwudniowej konferencji ZSL powiatu kutnowskiego. Opowiadając się za jednością ruchu ludowego, pisano: „Jedność ruchu ludowego stanowi podwaliny odbudowy Polski Ludowej, wymaga ona czujności partyjnej, usunięcia z naszych szeregów elementów wywrotowych i kułackich, aby raz na zawsze wyeliminować wszelki wyzysk wśród członków Stronnictwa i przerwać rozłamy w ruchu ludowym.”⁴ W nawiązaniu do sił szkodliwych dla ruchu chłopskiego akcentowano, że: „Zjednoczenie ruchu ludowego przy równoczesnym

wyeliminowaniu kułackich elementów niewątpliwie wpłynie na przywrócenie tradycji ludowego radykalizmu i związania jej ściśle z klasą robotniczą i jej awangardą PZPR [...]”⁵. Postawa taka wynikała zapewne ze szkodliwych tendencji dla przyjętych kierunków działania, coraz mocniej eksponowanych w polskim życiu gospodarczym i politycznym.

W wyniku przeprowadzonej akcji zjednoczeniowej, przebiegającej w różnym tempie i nie bez przeszkód, zwłaszcza na gruncie gminnym, w końcu 1950 roku ZSL przyjęło zwartą strukturę organizacyjną. Współdziałając z PZPR, włączyło się do realizacji głównych kierunków działalności państwa. W końcu tego roku w jego szeregach skupiło się 3798 członków (zob. tabela 1).

Tabela 1

Stan organizacyjny ZSL w woj. płockim w końcu 1950 roku

P o w i a t	L i c z b a			
	Działających GKW	Kół	Członków	W tym kobiet
Gostynin	8	20	169	27
Kutno *)	11	50	749	42
Łęczyca *)	14	58	868	61
Płock	15	93	1236	154
Sierpc	11	65	776	61
R a z e m	59	286	3798	345

*) dane z 31 X 1950 roku.

Zródło: WKW ZSL w Warszawie. Ankieta statystyczna za okres od IX do 31 XII 1950 r., Archiwum Wojewódzkiego Komitetu ZSL (dalej AWK ZSL) w Warszawie, t. Akta Sekretariatu WK ZSL 1950 r.; Ankieta statystyczna za okres od IX do 31 XII 1950 r., AWK ZSL w Łodzi, Wydział Organizacyjno-Statystyczny, t. II/145.

Najbardziej rozbudowaną wówczas była organizacja płocka, najmniej zaś gostynińska, chociaż ludowcy w okresie międzywojennym byli tutaj najliczniejsi (około 3 tys. członków) w całym woj. warszawskim, a w pierwszych latach Polski Ludowej stanowili znaczną liczebnie i liczącą się siłą polityczną.

Na kierunki działalności cementującego się Stronnictwa w pierwszych latach po zjednoczeniu, znaczny wpływ wywierały: sytuacja międzynarodowa, wojna na Dalekim Wschodzie, odradzanie się militarysty zachodniemieckiego i narastająca groźba nowej wojny. W tych warunkach udział ZSL w wielkich akcjach na rzecz walki o pokój i socjalizm oraz realizację podstawowych założeń planu sześcioletniego, traktowano jako wodzące ogniwo jego działalności. Włączano się jednocześnie do powszechnych wysiłków na rzecz przebudowy ustroju rolnego, wzrostu wydajności z hek-

tara, rozwoju hodowli itp. Ważne miejsce zajmowała troska o umocnienie szeregow członkowskich.

ZSL na terenach woj. płockiego czynnie włączyło się do wielu akcji społeczno-politycznych oraz realizacji podstawowych zadań w zakresie przebudowy rolnictwa i tworzenia zespołowej gospodarki rolnej.

Idea tworzenia spółdzielni produkcyjnych,⁶ jako wyższej formy gospodarowania, stanowiła istotny odcinek pracy propagandowo-uświadamiającej aktywistów i pracowników wydziałów ekonomiczno-rolnych PKW. Już na pierwszych zjazdach powiatowych rzucono hasło przebudowy wsi. Podczas zwołanej 10 sierpnia 1950 roku narady gospodarczej aktywu ZSL z Płocka i powiatu, wiele miejsca poświęcono aktualnym problemom spółdzielczości. W referacie wygłoszonym na posiedzeniu PKW, sekretarz Józef Nogajski stwierdził jednoznacznie, że przyszłość polskiego rolnictwa, mimo wyraźnych oznak oporu chłopów, zwłaszcza bogatszych, związana jest nierozzerwalnie z nowymi formami gospodarowania. W protokole pisano: „Stosunek członków ZSL do spółdzielni produkcyjnych w porównaniu z rokiem ubiegłym zmienił się radykalnie.

Studiując i patrząc na tok wydarzeń nasi aktywiści zmienili swój stosunek z negatywnego na aktywny. Zagadnieniem spółdzielczości produkcyjnej nasza wieś żyje. Chodzi teraz o to, by w tej akcji dodać bodźca do pracy i zobowiązać jeszcze szerszy aktyw do konkretnych wyników. Z drugiej strony należy podkreślić, że wróg nie daje za wygraną. Stara się zahamować, zniechęcić i opóźnić całą naszą przebudowę i postęp. Na tym odcinku mamy dużo do zrobienia, zadania nasze są tu poważne. W powiecie naszym tkwi mocno zakorzeniony agraryzm. W pracy nad organizacją spółdzielni produkcyjnych wyprzedzają nas inne powiaty.

Nie dostrzega się takiego wypadku, gdzie by chłopci sami zrozumieli wyższość gospodarki zespołowej i opierając się na zdrowej uczciwej pracy — samorzutnie zorganizowali spółdzielnię produkcyjną.”⁷

Pierwsze spółdzielnie produkcyjne na ziemiach woj. płockiego powstawały w końcu 1943 roku. Już 15 grudnia tego roku w wyniku odpowiednich działań agitacyjno-wyjaśniających, rozpoczęli wspólne gospodarowanie chłopcy w Wionczeniuńskim, gmina Czermno, powiat gostyński.⁸ Jednakże przemiany na wsi i przebudowa ustroju rolnego, będąca jednym z pierwszoplanowych zadań organizacji zeteselowskich, wymagała odpowiedniej propagandy. Jej skuteczność uzależniona była od wielu czynników, zarówno od przełamania silnie zakorzenionych tradycji na wsi polskiej, jak i skomplikowanej sytuacji międzynarodowej. Aktywiści zeteselowscy wspólnie z członkami partii starali się dotrzeć do środowisk chłopskich, organizując kursy propagandowo-agitacyjne, liczne wycieczki do dobrze gospodarujących spółdzielni. Do pracy włączano

także aktyw spółdzielczy, wydziały polityczne Państwowych Ośrodków Maszynowych, członków prezydiów powiatowych i gminnych rad narodowych. W płockim kilka spółdzielni wy stosowało do wszystkich wsi powiatu listy propagujące korzyści wynikające z gospodarki zespołowej.⁹ Jednakże wieś w zdecydowanej swej masie wszelkie zabiegi propagandowe przyjmowała nieufnie. Pojawiły się liczne głosy krytykujące same metody i założenia kolektywizacji. Wiązały się one niejednokrotnie z oddziaływaniem administracyjnym i naruszaniem podstawowych zasad dobrowolności. W tych warunkach w szczególnie niekorzystnym położeniu znalazła się bogatsza część chłopów, traktowanych niemal automatycznie za przeciwników klasowych („kułacy”). Nie bez przyczyny wielu z nich zamiast popierać politycznie aktyw powiatowy i gminny ZSL oraz organizatorów spółdzielni, zdecydowanie przystąpiło do ostrej krytyki.

Na słabe osiągnięcia pracy agitacyjno-propagandowej aktywu powiatowego i gminnego wpływała także niekorzystna sytuacja międzynarodowa. Zaostrzenie się stosunków między państwami, realna groźba nowej wojny oraz wydarzenia w dalekiej Korei, podtrzymywały napięcie, rodziły nastroje wyczekiwania. W tych warunkach niewątpliwym elementem programowym, obok przebudowy struktury rolnej, walki o zacieśnienie szeregow i włączanie się do licznych akcji propagandowo-agitacyjnych, było działanie na rzecz pokoju. Znalazło to zrozumiałe odzwierciedlenie w działalności członków i instancji Stronnictwa. Uczestnicy dwudniowej konferencji ZSL powiatu kutnowskiego w styczniu 1952 roku pisali: „Potępiamy wszelkie zbrodnie amerykańskich podżegaczy wojennych, którzy tak strasznie nekają bezbronną ludność koreańską. Nie dopuścimy by znów rozpętali nową wojnę światową, o której tak dobrze pamiętamy.”¹⁰ Również członkowie Związku Młodzieży Polskiej, włączając się do wielkiej akcji popularyzacji święta ludowego, w przyjętej rezolucji zdecydowanie wypowiadali się za pokojem. „My ZMP-owcy przy Państwowym Liceum Ogrodniczym w Płocku — pisano — jak i milionowe rzesze młodzieży, dla zaznaczenia swego stanowiska na froncie walki o pokój w dniu 21 maja br. (1950 — K.D.) na ogólnym zebraniu dyskusyjnym naszych kół ZMP chcąc raz jeszcze podkreślić zdecydowane stanowisko po stronie obrońców pokoju, w odpowiedzi podżegaczom wojennym podejmujemy z okazji święta ludowego... Czyn Pokoju.”¹¹

Przeprowadzony 17 maja 1951 roku Narodowy Plebiscyt Pokoju był odpowiedzią na groźbę nowej wojny. Komitety Obrońców Pokoju, w skład których weszło wielu członków ZSL, prowadziły ożywioną propagandę. Uprawnionym do głosowania wręczano karty plebiscytowe. Już 16 maja w godzinach wieczornych odbyło się wiele spotkań, wieców i manifestacji, między innymi w Płocku z udziałem

ponad 7 tys. ludzi.¹² Dokonując oceny przebiegu akcji, na posiedzeniu Prezydium PKW ZSL w Kutnie 1 czerwca wskazywano, że: „[...] we wszystkich gromadach karty plebiscytowe chłopcy podpisali z entuzjazmem i świadomością, że ich podpisy przyczyniają się do utrzymania pokoju w świecie.”¹³ Jednakże zdarzały się przypadki, że podczas rozdawania Kart Plebiscytowych, agitatorzy spotykali się z odmową ich przyjęcia. Wielu chłopów stwierdziło, że podpisanie karty oznacza wstąpienie do spółdzielni. Na Zjeździe Powiatowym ZSL w Sierpcu 15 czerwca 1952 roku delegaci zgodnie wypowiedzieli się w przyjętej rezolucji, że: „W obliczu knoń imperialistów anglo-amerykańskich, dążących do rozpętania III-ciej wojny światowej, delegaci Walnego Statutowego Zjazdu ZSL w Sierpcu jak najostrzej protestują przeciw zawarciu tak zwanego Układu Ogólnego, zagrażającego bezpośrednio naszej niepodległości [...]”

Delegaci Zjazdu ZSL protestują przeciwko stosowaniu broni bakteriologicznej w Korei oraz przeciwko aktom stosowanym na jeńcach wojennych, pokój miłującego narodu koreańskiego [...]

W odpowiedzi na niecne akty agresji anglo-amerykańskich imperialistów, Delegaci Zjazdu zobowiązują się jak najsilniej walczyć o pokój razem z krajami demokracji ludowej pod przewodnictwem ZSRR.”¹⁴

Władze powiatowe i gminne oraz członkowie Stronnictwa zaangażowali się również w akcję likwidacji analfabetyzmu (wielu członków ZSL było odpowiedzialnych za zespoły nauczania, np. w gminach Biezuń, Rościszewo i Stawiszyn w powiecie sierpeckim)¹⁵ oraz w przeprowadzenie rozpisanej 18 czerwca 1951 roku Subskrypcji Narodowej Pożyczki Rozwoju Sił Polski. Była ona pewnego rodzaju odpowiedzią narodu na podejmowane przez rządy państw zachodnich pierwsze kroki na drodze odbudowy militarysty niemieckiego. 6 lipca 1951 roku na posiedzeniu Prezydium PKW w Kutnie podkreślano, że członkowie Stronnictwa w pełni zaangażowali się w powszechną akcję uświadamiania chłopów, którzy przyjęli postawę wyprzedzającą. Wiele krytycznych uwag zgłoszono pod adresem kół, które nie potrafiły wykorzystać w pełni elementów propagandowych. Nie zadeklarowano manifestacyjnie Narodowej Pożyczki, a tylko spełniono obowiązek przez indywidualne subskrybowanie (w powiecie około 15 procent członków ZSL nie podpisało deklaracji).¹⁶

Obok spraw politycznych, na licznych zebraniach kół wiejskich, zarządów gromadzkich i posiedzeniach PKW, wiele uwagi zwracano na zagadnienia gospodarcze, problemy hodowli i wydajności ziemi.

Skomplikowany układ sił międzynarodowych, konieczność zwiększenia obronności państwa i pospieszna industrializacja kraju spowodowały, że na wieś przerzucono znaczne obciążenia.

Na jej trudne położenie w znacznym stopniu wpływały także lata nieurodzaju 1951—1953 oraz kłopotliwa sytuacja żywnościowa. W lipcu 1951 roku wprowadzono obowiązkowy skup zboża, w październiku dotyczyło to ziemniaków, w lutym następnego roku trzody chlewnej, a w maju mleka. Było to niewątpliwym obciążeniem wsi. Chłopcy zobowiązani zostali do dostarczania odpowiedniej ilości płodów rolnych po cenach znacznie niższych od obowiązujących w wolnym handlu. W szczególności kłopotliwej sytuacji znalazły się gospodarstwa większe, dysponujące areałem powyżej 10 ha. Zastosowanie progresji przy świadczeniach dodatkowych oraz w obowiązkowych dostawach, praktycznie wiodło do ich wyraźnego zubożenia i niejednokrotnie do ruiny.

Nie uwzględniająca realiów polskiej wsi polityka rolna, przestarzałe metody nawożenia i upraw powodowały, że rolnictwo drobnotowarowe nie nadążało za dynamicznie rozwijającym się przemysłem. Na rynku pojawiły się wyraźne problemy żywnościowe. W tych warunkach jedynym wyjściem, jak oceniały władze centralne i terenowe, miało być szybkie uspołdzielczenie wsi. Zgodnie z przyjętymi założeniami, w praktyce miało to doprowadzić do zwiększenia produkcji rolnej. Program ten znalazł należyte odzwierciedlenie w pracy kół terenowych i powiatowych instancji Stronnictwa. W rezolucji przyjętej na Zjeździe Powiatowym w Sierpcu, pisano: „Zdając sobie sprawę, że spółdzielnia produkcyjna jest jedyną najdoskonalszą formą gospodarowania ziemią mogącą najszybciej zapewnić masom chłopskim lepsze, radośniejsze życie na wsi. Będziemy dążyć do tego, aby organizujące się spółdzielnie produkcyjne w naszym powiecie oparte były o głębokie zrozumienie i wiarę ich członków, aby stały się płomieniem, który rozpali wiarę głęboką w masach chłopskich. Że spółdzielnia produkcyjna to jedyna droga polepszenia bytu mas chłopskich.”¹⁷

Przyjęte i szeroko stosowane metody agitacji oraz propagowania różnych form zachęty w połączeniu z częstym naruszaniem podstawowych zasad dobrowolności, wyrażającym się w wyraźnym nacisku administracyjnym, ujemnie wpływało na nastroje społeczne. Wiodło również do kurczenia się wpływów Stronnictwa w masach chłopskich. Wydatnie zmniejszała się aktywność chłopów i ich zaangażowanie w pracach organizacji społeczno-politycznych i gospodarczych.

Kurczenie się wpływów ZSL i coraz mniejsza aktywność jego członków wynikały także z coraz powszechniej lansowanego poglądu, począwszy od końca lat czterdziestych, że monopartyjność jest nieodłączną cechą budownictwa socjalistycznego. W miarę postępów w kolektywizacji wsi twierdzono, iż kurczyć się będzie baza dla działalności stronnictwa, co w konsekwencji doprowadzi do powolnej jego likwidacji. W tych warunkach coraz wyraźniej

funkcja Stronnictwa, jako sojusznika PZPR, sprowadzała się do roli „transmisji”. Notowano również wiele przykładów przechodzenia członków ZSL do PZPR. W praktyce życia politycznego, jego członkowie systematycznie odsuwani byli od wpływu na decyzje władz i kierowniczych funkcji w organizacjach społeczno-gospodarczych i kulturalnych.

Podstawowa rola ZSL sprowadzała się do walki o wzrost plonów, realizację obowiązkowych dostaw i terminowe przeprowadzenie prac polowych. Na łamach «Błyskawicy», numeru poświęconego akcji żniwno-omłotowej w powiecie płockim, pisano: „Mimo tego, że żniwa w roku bieżącym są znacznie opóźnione i wyjątkowo trudne, to jednak plony są znacznie większe niż w roku ubiegłym. W spółdzielniczej Drobin przeciętna wydajność żyta z 1 ha w roku ubiegłym wynosiła od 14—15 q. W roku bieżącym natomiast według przybliżonych obliczeń spółdzielców wydajność żyta z 1 ha wynosiła około 20 q. Należy zaznaczyć, że w spółdzielni tej warunki były wyjątkowo trudne, albowiem w 60% zboża były zlegnięte [...] Jeżeli mówimy o Drobinie, to warto też poświęcić kilka słów sąsiadnym spółdzielniom produkcyjnym: Tupadły i Niemcezewo. Koszenie żyta w tych spółdzielniach ukończono w 100% już kilka dni temu. Są one również jedne z pierwszych w naszym powiecie, które rozpoczęły planowe dostawy zboża dla państwa.”¹⁸ W sprawie wpływu zboża z obowiązkowych dostaw dla państwa, informowano: „Już dnia 30 VI br. spółdzielcy z Białej Nowej odstawili prosto od maszyny 6 ton żyta do punktu skupu. Widać, że spółdzielcy z Białej Nowej dobrze zdają sobie sprawę z tego, że robotnicy w fabrykach nie mogą czekać na chleb.”¹⁹

Wysiłki w tworzeniu spółdzielni produkcyjnych w woj. płockim nie zawsze przynosiły właściwe rezultaty. Liczni propagandyści ZSL, opiekunowie gromad i wsi współdziałając z PZPR, dokładali wiele wysiłków w agitacji za zespołową gospodarką, która charakteryzowała się znacznie lepszymi efektami. Na wyniki te niewątpliwym wpływ miały poważne nakłady inwestycyjne, jakie napływały do istniejących i nowo tworzonych spółdzielni oraz rozbudowany system ulg podatkowych. Pomijano zaś w tym chłopów gospodarujących indywidualnie. Prowadzona niewłaściwie gospodarka, w wielu spółdzielniach była tematem dość ostrej krytyki pod ich adresem. Rodziła się ona także i wśród członków ZSL. Wystąpiło to szczególnie po IX Plenum KC PZPR w 1953 roku, podczas którego w dyskusji poświęconej sprawom polityki rolnej mówiono, że aby zwiększyć produkcję żywności, należy otoczyć opieką „biedniaków” i „średniaków”. W oparciu o te stwierdzenia rozdziły się głosy, że gospodarstwa zespołowe nie będą organizowane. Nie bez przyczyny w Płockiem na posiedzeniu Prezydium PKW w lutym 1954 roku

oświadczono, że zaczęto obserwować coraz częstsze zjawisko odpływu członków ze spółdzielni. Również mało efektywnie pracował aktyw Stronnictwa. W tych warunkach zdecydowano, że każde wcześniejsze wydarzenie dotyczące przebudowy wsi winno być dokładnie przedyskutowane na zebraniach kół ZSL. Po dokładnej analizie odkryto, że w dokumentach spółdzielni występowały fikcyjne zapisy, a wielu członków istniało tylko na „papierze”. Byli i tacy, np. w Karwosiekach, którzy podpisali deklaracje, lecz do wybrania Zarządu nie doprowadzono, bowiem wstępujący nie wyrażali chęci uczestniczenia w zebraniu.²⁰

PKW w Płocku oceniając sytuację na wsi w czerwcu 1954 roku, na temat powstałej w 1950 roku spółdzielni w Wiciejewie, jednej z najgorzej funkcjonujących w powiecie, pisał, że o trudnościach w jej organizowaniu, a potem i efektach gospodarczych decydowały głównie: „[...] bojaźń dotychczas indywidualnie gospodarujących rolników przed podpisaniem Statutu, brak świadomości politycznej wśród mieszkańców tejże gromady o idei spółdzielczości, o tym że ziemia włożona przez nich do spółdzielni jako wkład pozostaje nadal ich własnością, że spółdzielnia to nie jest państwowa własność, a ich własność. Dalej wroga plotka o dzwonku, kotle itp. [...]”²¹ W dalszej części oceny, pisano: „[...] członkowie tej spółdzielni nie starają się przyciągnąć do siebie chłopów indywidualnych. Nasze koło (ZSL — K.D.), a w nim nasi członkowie, którzy są w spółdzielni, oderwali się od reszty członków i nie starają się oddziaływać na resztę członków, którzy pozostają jeszcze do dnia dzisiejszego poza spółdzielnią [...]”²²

Wskazane trudności przy tworzeniu gospodarki zespołowej i w większości brak wyraźnej aktywności jej członków, w tym i zeteselowców, były zjawiskiem niemal powszechnym. Na problem ten zwracano także uwagę w Łęczycy, Kutnie i Gostyninie. Tutaj sami członkowie PKW zajęli niezdecydowaną postawę w sprawie spółdzielczości. W protokole z posiedzenia WK ZSL w Warszawie z 13 lipca 1953 roku, pisano: „[...] Chłopi w pow. Gostynin twierdzili [...] jakoby spółdzielczość produkcyjna była organizowana tylko w okresie Planu 6-letniego. Chodzi również kułacka plotka, że Beria właśnie dlatego został zdjęty, ponieważ likwidował kułchozy. Te wszystkie plotki nasz aktyw winien energicznie demaskować oraz omawiać z chłopami wydarzenia międzynarodowe ukazując je w prawdziwym świetle.”²³

Zgodnie z zaleceniami władz wojewódzkich Stronnictwa, wszystkie PKW miały obowiązek dokonywania analizy udziału i zaangażowania aktywu i członków ZSL na rzecz realizacji idei zespołowego gospodarowania. Do końca 1956 roku na ziemiach woj. płockiego zdołano powołać 222 spółdzielnie, skupiające 3615 członków, w tym 666 zeteselowców (zob. tabela 2).

Udział Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego w przebudowie ustroju rolnego (1956 r.)

Wyszczególnienie	Powiat					Razem
	Gostynin	Kutno	Łęczyca	Płock	Sierpe	
Liczba spółdzielni produkcyjnych w tym typu:	69	45	35	54	19	222
I (ZUS)	1	3	6	—	9	19
IB (RZS)	31	5	10	16	—	62
II (RSW)	1	8	1	—	3	13
III (RZS)	36	29	18	38	7	128
Ogólna liczba członków spółdzielni	1333	660	381	1046	195	3615
Liczba Kół i grup ZSL we wsiach uspołdzielczonych	13	21	8	21	5	68
Liczba Kół i Grup ZSL we wsiach uspołdzielczonych, w których mniej niż połowa członków należy do spółdzielni	4	10	3	4	2	23
Liczba członków ZSL we wsiach uspołdzielczonych	151	241	48	177	49	666
Liczba członków ZSL w zarządach spółdzielni w tym przewodniczących	23	23	4	15	3	68
	9	4	2	10	1	26

Źródło: Ankieta statystyczna za okres od IX do 31 XII 1956 r., AWK ZSL w Łodzi, Wydział Organizacyjno-Statystyczny, t. II/147; Ankieta statystyczna za okres od I do 30 VI 1956 r., AWK ZSL w Warszawie.

Jednakże ze wzrastającą liczbą spółdzielni produkcyjnych i poważnymi nakładami inwestycyjnymi państwa, nie następował należyty i planowany wzrost produkcji. Złożyło się na to niewątpliwie wiele przyczyn, jak: słaba mechanizacja prac polowych, brak dostatecznej ilości nawozów sztucznych, niski poziom nawożenia i upraw oraz często spotykany niechętny stosunek samych spółdzielców i małych ich zainteresowanie intensyfikacją hodowli i wzrostem wydajności ziemi.

Pospieszna industrializacja kraju, poważne trudności ekonomiczne, wyrażające się w niewykonaniu przyjętych założeń w niektórych gałęziach gospodarki narodowej, zwłaszcza na wsi, rodziły nastroje wyraźnego niezadowolenia. Zastrzeżenia budziły także formy i metody politycznego oddziaływania władz partyjnych i administracji państwowej. W tych warunkach zaistniała konieczność wprowadzenia zmian zarówno w działalności społeczno-gospodarczej jak i politycznej państwa. Zapoczątkowało je VIII Plenum KC PZPR, zwołane w październiku 1956 roku. Zaprezentowany wówczas program partii spotkał się z pełnym zrozumieniem i aprobatą obradującego wówczas IV Plenum NK ZSL.²⁴

Zmiany ogólnopolityczne, jakie wtedy nastąpiły, dokonały wyraźnego przełomu w działalności terenowych instancji ZSL. Koła i członkowie Stronnictwa znacznie uaktywnili się. W organizacjach terenowych zgodnie podkreślano, że Stronnictwo nie może być jak dotychczas „transmisją”, bowiem zostało powołane na równi z PZPR do wypełniania statutowych obowiązków wobec państwa i narodu. Dotyczy to zarówno działalności społeczno-gospodarczej i politycznej, jak i odpowiedzialności za podejmowane decyzje. Zgodnie domagano się wprowadzenia pełnej demokratyzacji

stosunków społecznych, a zwłaszcza oparcia systematycznie dotychczas ograniczanego w działaniu samorządu terytorialnego na nowych podstawach. W praktyce życia politycznego miało to przywrócić między innymi zaufanie do rad narodowych. Na wielu zebraniach kół wiejskich żądano zdecydowanej odbudowy życia społeczno-gospodarczego na wsi, likwidacji zamiedbań i cofnięcia decyzji, które w znacznym stopniu doprowadziły do zmniejszenia produkcji rolnej. Ostrej krytyce poddano metody administracyjnego nacisku, wiodące do kolektywizacji wsi, której przyszłość widziano w dobrowolnych zrzeszeniach organizowanych przez samych chłopów. Zgłaszano również wiele postulatów, których myślą przewodnią było rychłe przywrócenie równowagi gospodarczej i odbudowa indywidualnej gospodarki chłopskiej. Na posiedzeniach PKW stwierdzano, że udział przedstawicieli Stronnictwa w organach przedstawicielskich i ogniach administracji państwowej jest znikomy. Praktyki stosowane w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych doprowadziły do powolnego i systematycznego eliminowania ich z życia społeczno-gospodarczego i politycznego.

W sprawozdaniu PKW złożonym 27 października 1957 roku na statutowym zjeździe powiatowym ZSL w Kutnie, pisano: „Na odcinku rad narodowych Stronnictwo Ludowe ma szczególnie dużo do zrobienia. W poprzednim okresie Zjednoczone Stronnictwo Ludowe było systematycznie odsuwane od obsadzania stanowisk swoimi ludźmi. Toteż udział naszych członków w radach jest bardzo niski. W Powiatowej Radzie Narodowej na 9 członków Prezydium mamy tylko jednego członka Stronnictwa i to jeszcze nieurzędującego, oraz 8 członków Rady, na ogólną ilość 78. W Gromadzkich Radach sytuacja jest podobna. Na

ogólną ilość 647 radnych mamy tylko 85 członków naszego Stronnictwa, przy 308 członkach PZPR i 254 bezpartyjnych".²⁵ Problem ten podobnie przedstawiał się i na innych terenach woj. płockiego.

Przemiany polityczne w kraju, jakie dokonały się po przełomie październikowym, stworzyły Stronnictwu większe możliwości oddziaływania na masę chłopów. 10 grudnia 1956 roku na wspólnym posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR i Prezydium NK ZSL przyjęto *Deklarację o zasadach współpracy między Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą a Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym*. Zawarte zostały w niej uzgodnione stanowiska w węzłowych zagadnieniach politycznych i gospodarczych, głównie Sejmu, rolnictwa, spółdzielczości i ruchu młodzieżowego.²⁶ W ślad za *Deklaracją*, już 7 stycznia następnego roku, władze naczelne obu partii podjęły wspólną uchwałę w sprawie polityki rolnej. Pisano w niej: „Państwo winno zapewnić poparcie podstawowym masom chłopskim, małorolnym i średniorolnym gospodarstwom, przede wszystkim przez zapewnienie opłacalności produkcji, zaopatrzenie w środki produkcji, politykę kredytową oraz rozpowszechnienie kontraktacji. Należy też usuwać te ograniczenia, które hamują rozwój produkcji większych gospodarstw chłopskich [...] W obecnej sytuacji KC PZPR i NK ZSL uważają za najważniejsze rozwiązanie następujących problemów: uporządkowanie prawa i stabilizację stosunków własności ziemi, ustalenie nowych zasad w stosunkach ekonomicznych między państwem i wsią, zagwarantowanie rolnictwu niezbędnych środków ze strony przemysłu i stworzenia warunków dla samodzielnego rozwoju społeczno-zawodowego ruchu gospodarczego na wsi.”²⁷

W praktyce zmniejszono obciążenia wsi w ramach obowiązkowych dostaw (przeciętnie o 1/3) przy jednoczesnym podwyższeniu cen skupu produktów rolnych (prawie o 100%). Zwiększono także nakłady inwestycyjne na rolnictwo. Zniesiono przy tym częściowy zakaz obrotu ziemią, ustanowiony dekretem PKWN z września 1944 roku. Jedynym prawnym ograniczeniem tego obrotu było uniemożliwienie tworzenia gospodarstw przekraczających powierzchnię przewidzianą tym dekretem.²⁸ Dopelnieniem tych dokumentów była wspólna uchwała z maja 1959 roku w sprawie węzłowych zadań w rolnictwie.

Nowa polityka rolna doprowadziła do wyraźnego wzrostu aktywności chłopskiej i na terenach woj. płockiego. Przystąpiono do likwidacji odlogów, zwiększyło się zainteresowanie ziemią i rozwojem produkcji rolnej. Na licznych zebraniach dawano wyraz wyzwalaniu się nowych sił społecznych i dyskutowano nad odbudową różnych form samorządu chłopskiego. Powoływano kółka rolnicze i związki branżowe, reaktywowano działalność spółdzielczości wiejskiej.²⁹ Szczególnie dynamicznie rozwijała się spółdzielczość mleczarska. Ludowcy aktyw-

nie działali w Krośniewicach, Kutnie, Piątku, Uniejowie i Żychlinie, sprawując liczące się funkcje w zarządach.³⁰ Wiele wysiłków włożyli także w pracę mleczarni na terenach powiatów: płockiego i sierpeckiego.

W okresie ostrej krytyki dotychczasowej polityki rolnej, notowano powszechne zjawisko rozwiązywania spółdzielni produkcyjnych, tworzonych z niemalym trudem i często dobrze gospodارujących. W powiecie płockim głównymi przyczynami nie zawsze do końca przemyślanych decyzji, były między innymi zła interpretacja treści wynikających z VIII Plenum KC PZPR, brak pomocy fachowej i odpowiedzialnego sprzętu oraz chęć zysku przy rozwiązywaniu spółdzielni (Chełpowo, Bolszewo i inne).³¹ W kilku spółdzielniach doszło do rażących nieprawidłowości przy ich rozwiązywaniu (Białkowo, Wiciejewo).³² W wielu miejscowościach w miejsce rozpadających się spółdzielni tworzone dobrowolnie zespoły uprawowe oraz kółka rolnicze.

W warunkach wyraźnego ożywienia politycznego i wzrostu aktywności chłopskiej, umacniała się rola Stronnictwa. Wspólne posiedzenia przedstawicieli PZPR, ZSL i SD oraz podejmowane decyzje na forum reaktywowanych w końcu 1956 roku Komisjach Porozumiewawczych Stronnictw Politycznych³³, dawały realną szansę dla stworzenia partnerskich stosunków z PZPR. Zadania i kierunki działania ZSL wytyczyła deklaracja ideowo-programowa, przyjęta na III Kongresie obradującym od 27 do 30 listopada 1959 roku oraz uchwały kolejnych kongresów i narad instancji wojewódzkich. Zasadnicze wysiłki kierowano na sprawy wzrostu produkcji rolnej, unowocześnienia gospodarki, rozwoju samorządu chłopskiego (rady narodowe, spółdzielczość wiejska, kółka rolnicze), podniesienia oświaty ogólnej i rolniczej, wychowania młodzieży, opieki nad dzieckiem, odbudowy urządzeń komunalnych i służby zdrowia na wsi.³⁴

Kongres zakończył również okres gorących dyskusji oraz kontrowersji ideologicznych i programowych w szeregach Stronnictwa. W przyjętej uchwale politycznej, stwierdzono m.in.: „ZSL jako partia współrządzająca, obejmowała swoją działalnością wszystkie dziedziny życia publicznego, reprezentując w nim interesy wsi i wiążąc je z interesami całego narodu. W Polsce Ludowej, w państwie robotników i chłopów działają samodzielne stronnictwa polityczne stojące na gruncie programu socjalistycznego budownictwa i uznając przodującą rolę Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. PZPR sprawuje polityczne kierownictwo w kraju przy współdziałaniu ZSL i SD. Na wsi działają dwie partie — Polska Zjednoczona Partia Robotnicza i Zjednoczone Stronnictwo Ludowe [...] Kongres stwierdza, że umacnia się braterska współpraca między ZSL i PZPR. Podstawą tej współpracy jest jedność celów Partii i Stronnictwa.”³⁵

Uchwały władz naczelných Stronnictwa znajdowały pełne odzwierciedlenie w działal-

ności instancji terenowych. W nowej sytuacji, w referacie PK wygłoszonym 28 maja 1961 roku na Zjeździe Powiatowym ZSL w Kutnie przez sekretarza Komitetu Kazimierza Komorowskiego, stwierdzono: „PZPR realizuje politykę sojuszu robotniczo-chłopskiego zarówno w swej bezpośrednioj działalności, jak i przez współpracę z ZSL. Współpraca ta stanowi trwałą składnik naszej demokracji ludowej. Uznanie przodującej roli Partii we FJN nie oznacza komenderowania sojusznicznymi stronnictwami, ani przekształcania ich w transmisję Partii, przeciwnie — zakłada samodzielność i własną inicjatywę każdego Stronnictwa.

Deklaracja o współpracy i współdziałaniu między PZPR i ZSL czyni nas współodpowiedzialnymi za budowę ustroju sprawiedliwości społecznej.”³⁶

Obok spraw politycznych i ideologicznych oraz umacniania szeregów Stronnictwa, wiele miejsca poświęcono sprawom wsi i rolnictwa. Na poprawę warunków życia gospodarczego i kulturalnego w pewien sposób miał wpłynąć Fundusz Gromadzki, wprowadzony ustawą sejmową z 12 marca 1958 roku.

Szczególnie duże nadzieje wiązano z szybkim wzrostem aktywności chłopskiej i powołanymi kółkami rolniczymi. Za jeden z podstawowych celów władze powiatowe stawiały objęcie ich działalnością jak największej ilości gospodarstw chłopskich. Na naradach aktywu wskazywano, że członkowie Stronnictwa powinni uważać za swój organizacyjny obowiązek włączenie się do akcji na rzecz tworzenia kółek oraz wzięcie czynnego udziału w ich pracach.

Dla bardziej aktywnego rozwoju rolnictwa i osiągnięcia szybszego postępu technicznego droga wprowadzenia na wieś większej ilości maszyn i narzędzi rolniczych, utworzono 1 sierpnia 1959 roku Fundusz Rozwoju Rolnictwa. Miał on zapewnić warunki i środki dla społeczno-gospodarczej działalności kółek rolniczych i unowocześnienia produkcji na wsi. Powstał ze środków pochodzących z różnicy cen między dostawami obowiązkowymi płodów rolnych i ich wartością wolnorynkową. Początkowo wykorzystanie FRR uzależniono od inicjatywy i społecznego zaangażowania poszczególnych kółek i wsi. Zgodnie z założeniami, 80 procent gromadzonych sum przeznaczono bezpośrednio dla kółek rolniczych, resztę zaś przekazano do dyspozycji ich zarządów powiatowych (Powiatowe Zarządy Kółek Rolniczych).³⁷

Wpływy na FRR nie zawsze były w pełni wykorzystane. Na planowane w latach 1959—1965 w powiatach kutnowskim 37 855,8 tys. zł i łęczyckim 35 455 tys. zł, do końca 1961 roku wykorzystano zaledwie 3 515 tys. zł w kutnowskim i 2 567 tys. zł w łęczyckim.³⁸ Niechętna często postawa członków kółek rolniczych do wykorzystania określonych sum w wielu rejonach woj. płockiego związana była niewątpliwie z pojawiającymi się głosami, wskazujący-

mi na: „podstępne użycie kółek rolniczych jako wózka, na którym mają wjechać chłopci do spółdzielni produkcyjnych”. Stosunek taki wynikał zapewne z wcześniejszych doświadczeń, związanych z administracyjnymi naciskami stosowanymi w okresie przyspieszonego tempa kolektywizacji wsi.

Systematycznie zwiększał się udział ZSL w radach narodowych i ich prezydiach. W latach 1956—1960 w PRN i MRN ludowcy stanowili około 17 procent ogólnej liczby radnych, zaś w GRN 19 procent.³⁹

Ludowcy włączyli się czynnie do akcji politycznych i społecznych. Powołane Komisje Młodzieżowe przy PK wiele miejsca poświęcały problemom młodzieży, organizowaniu kół Związku Młodzieży Wiejskiej oraz zespołów przysposobienia rolniczego. W komisjach problemowych poruszano również sprawy nauczania dzieci chłopskich, podniesienia poziomu nauczania w szkołach wiejskich, świetlic, możliwości upowszechniania kultury i sportu oraz dziecińców w okresie intensywnych prac polowych.⁴⁰ Podejmowano także wiele czynów społecznych na rzecz środowiska. Tylko w powiecie sierpeckim w roku 1959 członkowie koła w Śniedzanowie zobowiązali się posadzić 2500 drzew, w Rościszewie własnymi siłami położyć chodnik o długości 800 metrów, w Starej Wsi dokończyć budowę świetlicy, w Golezynie wywieźć znaczną ilość kamieni na budowę drogi łączącej Golezszyn z Białyszewem.⁴¹

W odpowiedzi na apel władz centralnych Stronnictwa, ludowcy weszli do powołanych w styczniu 1959 roku, we wszystkich powiatach woj. płockiego, Komitetów Społecznego Funduszu Budowy Szkół.⁴² Wielka akcja propagandowa bezpośrednio związana została ze zbliżającymi się obchodami tysiąclecia państwa polskiego.

Lata 1956—1970 przyniosły niewątpliwie postęp w rozwoju wsi i rolnictwa. Podniesienie poziomu społeczno-gospodarczego i kulturalnego wsi, stanowiło istotny czynnik w pracy Stronnictwa. W rezultacie podjętych działań polepszone znacznie warunki życia mieszkańców, stworzono dla dzieci chłopskich większe możliwości dostępu do szkół średnich i wyższych. Trendy te zostały spotęgowane w latach siedemdziesiątych.

Po przemianach politycznych, jakie dokonały się po grudniu 1970 roku, na powiatowych zjazdach sprawozdawczo-wyborczych w początkach następnego roku, żywo dyskutowano sprawy ekonomiczno-rolne, społeczne i kulturalno-oświatowe. Mówiono o konieczności zniesienia obowiązkowych dostaw żywca, zboża i ziemniaków i zastąpienia ich kontraktacją, zmianie systemu progresji podatkowej, podstawowego hamulca tworzenia większych gospodarstw pełnotowarowych, dokonania weryfikacji ustaw dotyczących podziału gospodarstw i obrotu ziemią, rozwinięcia działalności w przejmowaniu gospodarstw podupadłych w zamian za rentę, objęcia ulgami inwestycyjnymi

wszystkie gospodarstwa rolne wnoszące budynki gospodarcze, zwiększenia funduszy na cele melioracji użytków rolnych, obniżenia odsetek od kredytów krótko- i długoterminowych zaciąganych przez rolników, udzielania kredytów długoterminowych na zakup ziemi, opracowania przepisów umożliwiających uregulowanie stosunków własnościowych gospodarstw rolnych. Postulowano zmniejszenie obciążeń gospodarstw posiadających grunty V i VI klasy bonitacyjnej, zaopatrzenie rolnictwa w wysoko kwalifikowany i dostosowany do poziomu nawożenia materiał siewny i sadzeniaki oraz powierzenie Centralnej Radzie Spółdzielczej całości spraw związanych ze skupem płodów rolnych, zwłaszcza zwierząt rzeźnych. Do bardzo częstych należały głosy dotyczące wprowadzenia powszechnego ubezpieczenia rolników.⁴³ Nie zapomniano także o sprawach mechanizacji, podnoszenia kwalifikacji rolników i lepszego wykorzystania ziemi. Nieodłącznym elementem stały się także zagadnienia aktywizacji kulturalnej wsi, postępu w oświacie oraz ochronie zdrowia. Wskazywano na sprawy młodego pokolenia, zarówno od strony wychowania jak i udziału w życiu społecznym i kulturalnym.⁴⁴

Rozwiązanie szerokiego wachlarza podstawowych problemów wsi, miało przynieść istotne zmiany w jej obliczu i przyczynić się do podniesienia produkcji rolnej. „Sprawa wzrostu produkcji rolnej — pisano w sprawozdaniu PK ZSL w Kutnie — jest nie tylko zagadnieniem ekonomicznym, lecz także ważnym zadaniem politycznym o znaczeniu ogólnonarodowym. Stwarza to również nowe możliwości aktywizacji Stronnictwa, podniesienia jego rangi i autorytetu [...]”.⁴⁵

W okresie pogrudniowym podjęte zostały istotne dla wsi decyzje o historycznym znaczeniu: zniesiono obowiązkowe dostawy, podwyższono ceny skupu mleka i zwierząt rzeźnych, zmieniono wymiar podatku gruntowego, postawiono nowe zadania przed kółkami rolniczymi oraz objęto powszechną opieką zdrowotną ludność rolniczą. W celu zwiększenia efektywności gospodarowania, wzrostu hodowli i wydajności ziemi, 14 kwietnia 1971 roku opracowano wytyczne Biura Politycznego KC PZPR i Prezydium NK ZSL w sprawie zadań rolnictwa w latach 1971—1975. Usuwały one wiele istniejących dotychczas elementów ograniczających intensywny rozwój gospodarki chłopskiej.⁴⁶

PRZYPISY

- 1 Z. Hemmerling, *Ruch ludowy w województwie warszawskim w Polsce Ludowej*, [w:] *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Warszawa 1975, s. 299—300.
- 2 *Rezolucja Zjazdu Powiatowego ZSL w Sierpcu 2 IV 1950 r.*, Archiwum Wojewódzkiego Komitetu ZSL (dalej AWK ZSL) w Warszawie, t. *Sierpc 1950—1952*.
- 3 *Rezolucja z 6 III 1950 skierowana do prezesa NKW ZSL*, Tamże, t. *Płock do 1950 r.*
- 4 *Rezolucja przyjęta przez uczestników dwudniowej Konferencji ZSL pow. kutnowskiego w dniach 27—28 I 1950 r.*, AWK ZSL w Łodzi, Wydział Organizacyjny WK, t. *PK ZSL w Kutnie 1950—1952*.
- 5 Tamże.
- 6 Polskie statuty przewidywały trzy podstawowe formy spółdzielni produkcyjnych: I — Zrzeszenie Uprawy Ziemi, II — Rolniczą Spółdzielnię wytwórczą, III — Rolniczy Zespół Spółdzielczy. Zasadnicze różnice między tymi formami polegały na tym, że w odróżnieniu od ZUZ, gdzie grunty orne i inne środki produkcji oraz praca łączone były tylko częściowo, w RSW i RZW cała ziemia, z wyjątkiem działki przyzgodowej o powierzchni 0,3—0,5 ha, sprzężaj i inne podstawowe środki produkcji (w tym maszyny i większe zabudowania gospodarskie) były łączone i znajdowały się w trwałym użytkowaniu spółdzielców. W RSW i RZS stosunki produkcyjne były w zasadzie podobne. Różnice występowały w sposobie podziału dochodów. A. Brzoza, *Statuty spółdzielni produkcyjnych*, «Nowe Drogi» 1949, nr 3.
- 7 *Protokół z narady gospodarczej aktywu ZSL z m. Płocka i powiatu zwołanej 10 VIII 1950 r.*, AWK ZSL w Warszawie, t. *Płock do 1950 r.*
- 8 Centralne Archiwum KC PZPR (dalej CA KC PZPR), Wydział Organizacyjny KC PZPR, t. 237/VII—2220.
- 9 Tamże.
- 10 *Rezolucja przyjęta przez uczestników dwudniowej konferencji [...]*

- 11 AWK ZSL w Warszawie, t. *PKW Płock do 1950 r.*
- 12 *Notatka dotycząca Plebiscytu Pokoju*. CA KC PZPR, KC PZPR Wydział Organizacyjny, t. 237/VII—2224.
- 13 *Protokół nr II z posiedzenia Prezydium PKW ZSL odbytego w dniu 1 VI 1951 r.*, w Kutnie, AWK ZSL w Łodzi, t. *PK Kutno 1950—1954*.
- 14 *Rezolucja Zjazdu ZSL w Sierpcu z dnia 15 VI 1952 r.*, AWK ZSL w Warszawie, t. *PK Sierpc 1950—1952*.
- 15 *Protokół z Walnego Zjazdu Powiatowego ZSL w Sierpcu z 3 VI 1951 r.* Tamże.
- 16 *Protokół nr 3 z posiedzenia Prezydium PKW ZSL w Kutnie odbytego 6 VII 1951 r.*, AWK ZSL w Łodzi, t. *PK Kutno 1950—1954*.
- 17 *Rezolucja przyjęta przez delegatów na Zjeździe Powiatowym ZSL w Sierpcu 2 IV 1950 r.*, AWK ZSL w Warszawie, t. *Sierpc 1950—1952*.
- 18 «Błyskawica», Płock, sierpień 1955 r.
- 19 Tamże.
- 20 *Protokół z posiedzenia Prezydium PKW ZSL w Płocku w dniu 5 II 1954 r.*, AWK ZSL w Warszawie, t. *PK ZSL Płock 1954—1955*.
- 21 *Ocena spółdzielni produkcyjnej Wiciejewa jako jednej z gorzej pracujących spółdzielni na terenie naszego powiatu*, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (dalej AZHRL), Wydział Ekonomiczno-Rolny NK ZSL, t. II/78, k. 192.
- 22 Tamże, k. 193.
- 23 *Wyciąg z protokołu z posiedzenia Prezydium WK ZSL w Warszawie z dnia 17 VII 1953 r.* Tamże.
- 24 Z. Hemmerling, *Ruch ludowy [...]*, s. 304.
- 25 *Sprawozdanie PKW złożone na Statutowym Zjeździe Powiatowym ZSL w Kutnie w dniu 27 X 1951 r.*, AWK ZSL w Łodzi, t. *PK ZSL Kutno 1955—1957*.
- 26 *Deklaracja z zasadach współpracy między Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą a Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym*, «Zielony Sztandar» 16 XII 1956, nr 100.

- ²⁷ Uchwała KC PZPR i NK ZSL dotycząca polityki rolnej, [w:] *Uchwały KC PZPR od II do III Zjazdu*. Warszawa 1959, s. 453—465.
- ²⁸ W. Góra, Z. Hemmerling, *Niektóre aspekty sojuszu robotniczo-rolniczego w Polsce Ludowej (1944—1960)*, «Z Pola Walki» 1981, nr 2; T. Kisielewski, J. Zemke; *Założenia programowe i ewolucja polityczna ZSL. Zarys problematyki*, «Studia Nauk Politycznych» 1978, nr 1, s. 134.
- ²⁹ Do wyróżniających się spółdzielni funkcjonujących na wsi, prowadzących działalność o charakterze produkcyjno-usługowym, należały m.in.: spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu (Centrala Rolnicza Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”), spółdzielczość ogrodniczo-warzywnicza (Centrala Spółdzielni Ogrodniczych), spółdzielczość mleczarska (Centralny Związek Spółdzielni Mleczarskich), spółdzielczość oszczędnościowo-pożyczkowa (Centralny Związek Spółdzielni Oszczędnościowo-Pożyczkowych), spółdzielczość produkcyjna (Centralny Związek Spółdzielni Produkcyjnych).
- ³⁰ *Ocena działaczy mleczarni*, AWK ZSL w Łodzi, wydział Ekonomiczno-Rolny, t. II/302.
- ³¹ *Protokół nr 3/57 z posiedzenia Prezydium WK ZSL odbytego w dniu 8 II 1957 roku*, AWK ZSL w Warszawie, t. *Protokóły posiedzeń Prezydium WK ZSL 1957 r.*
- ³² *Tamże*.
- ³³ Działalność Centralnej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Politycznych oraz analogicznych komisji wojewódzkich i powiatowych została reaktywowana decyzją kierownictw PZPR, ZSL i SD z dnia 22 XI 1956 roku. Pierwsze posiedzenie Centralnej Komisji Porozumiewawczej odbyło się już 27 listopada tego roku.
- ³⁴ B. Dylak, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe w latach 1944—1974*, «Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego» 1974, nr 16, s. 8—9.
- ³⁵ *III Kongres Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego*. Warszawa 1960, s. 699 i 703.
- ³⁶ *Referat wygłoszony na powiatowym Zjeździe ZSL w Kutnie 28 V 1961 roku*, AWK ZSL w Łodzi, t. PK Kutno 1953—1961.
- ³⁷ *Uchwała KC PZPR i NK ZSL w sprawie węzłowych zadań rolnictwa w latach 1959—1965*, «Trybuna Ludu» 26 VI 1959, nr 175.
- ³⁸ AWK ZSL w Łodzi, Wydział Ekonomiczno-Rolny WK, t. III/8.
- ³⁹ Dane według informacji zawartych w materiałach PK ZSL w Gostyninie, Kutnie, Łęczycy, Płocku i Sierpcu za lata 1956—1960.
- ⁴⁰ *Protokół z posiedzenia Komisji ds. Kobięcych przy PK ZSL w Łęczycy z dnia 10 VI 1960 roku*, AWK ZSL w Łodzi, t. *Protokóły i informacje dotyczące komisji problemowych PK 1957—1961*.
- ⁴¹ *Ocena kampanii sprawozdawczo-wyborczej i spraw organizacyjnych za I kwartał 1959 r.*, AWK ZSL w Warszawie, t. *PK ZSL w Sierpcu 1956—1961*.
- ⁴² *Siłami całego narodu wznosimy szkoły tysiąclecia*. List KC PZPR, NK ZSL i CK SD, «Zielony Sztandar» 14 I 1959, nr 5.
- ⁴³ *Ocena powiatowych zjazdów sprawozdawczo-wyborczych odbytych w III 1971 r. w woj. warszawskim*, AWK ZSL w Warszawie, t. *Wydział Organizacyjny WK 1970—1971*.
- ⁴⁴ *Materiały IX Wojewódzkiego Zjazdu Delegatów Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego*. Warszawa, luty 1972.
- ⁴⁵ *Sprawozdanie PK ZSL w Kutnie za okres działalności od 11 III 1972—10 II 1973*, AWK ZSL w Łodzi, t. *PK ZSL Kutno 1973—1975*.
- ⁴⁶ Z. Hemmerling, *Ruch ludowy [...]*, s. 310.

